

LÆRAREN

AV ARNE GARBORG

Nasionalbiblioteket
Depotbiblioteket

Smått og stort kring «Læraren»

Stokke 4 decbr. 1896.

Kjære Thomasine og Jonas Lie!

Gudskelov, Dere har da Religion (sic.) – saa Dere har følt hvad det var for en Nerve som bankede i «Læraren». For mig ble denne Bog, altsaa Arbeidet med den, til noget af en Oplevelse.

Og nu gaar jeg om i noksaa store Forundringer over, at jeg er 46 Aar og har faaet 1 i Religion til alle mine Examener og har læst Bibelen baade att og fram, men ikke før nu vidst hvad Kristendom er. Saadan gaar det.

Jeg var ned imod Slutten paa 3die Udkast til min Roman (hele Sommeren sled og slæbte jeg og vilde ha istand en Roman – væsentlig bygget paa Temaet: en sand Kristen vilde i det kristelige Samfund bli endnu værre uglesét end en Fritænker); og jeg studerede for Alvor mit Testamente helt igjennem for at bli sikker paa, hvad «Jesu Kristendom» var (jeg trodde naturligvis at jeg vidste det, men vilde garantere mig); men nei; Pontopidan sad for Øinene paa mig, og jeg greiede ikke dette. Før jeg altsaa for 3die og definitivende Gang satte mig til at «gjennemleve» denne Pietists Omvendelse. Da var det pludselig sleg – og frygtelig ligefrem det hele; og da slængte jeg naturligvis Romanen. Saa sund som Manden maatte bli med en slig Livsanskuelse kunde han naturligvis ikke ligge og skvalpe i en Roman; han var Handlingens Mand, han var Drama. Og jeg er glad for, jeg har gjort det lel, trods dets Svagheder.

[. . .]

Hilsen fra alle til alle!

Eders hengivne
Arne Garborg

Da «Læraren» kom ut, var sjølvsgatt spørsmålet med ein gong kva for teater som ville spele det. I meldinga i Bergens Tidende 27. november 1896 skriv Bolette C. Pavels Larsen at desse «ildnende Ord maa lyde fra Landets første Scene». Alle visste at målforma var ei hindring, og Garborg fekk det rådet å omsetje stykket til norskdanisk i ein ar-

tikkel i Dagbladet. Han svara i same avisa 11. januar 1897:

«Læraren kan jeg ikke oversætte, mindre af maalske end af kunstneriske Grunde. Disse Mennesker, indførte i en anden Samfundsklasses, et andet Livsmilieu's Talebrug, vilde bli noget saa ganske usandt, at jeg ikke vilde kjende dem igjen. Sligt vrider man sig jo ved, som en god Fader. – Skulde, som Rosenkrantz Johnsen velvilligt forudsætter, Stykket have sceniske Betingelser, faar jeg haabe paa en Fremtid, da norske Teatre ogsaa kan opføre Dialektstykker. Indtil da faar Stykket nøie sig med at blive spillet paa den Privatscene, som er bygget indenfor hver enkelt Læser's Pandehvalv. – Det er ikke saa daarlig Scene det, i Grunden».

Da «Læraren» endeleg kom opp på Det Norske Teatret 18 år seinare, skreiv Garborg m.a. dette i eit brev frå 30. januar 1914 til vennen Ivar Mortensson Egnund: «Eg hadde aldri drøymt um aa sjaa han framförd; vilde lenge ikkje ha han fram heller; han var for god for Teatre; for religiøs.»

To år seinare gav han framleis uttrykk for nærskylde tankar:

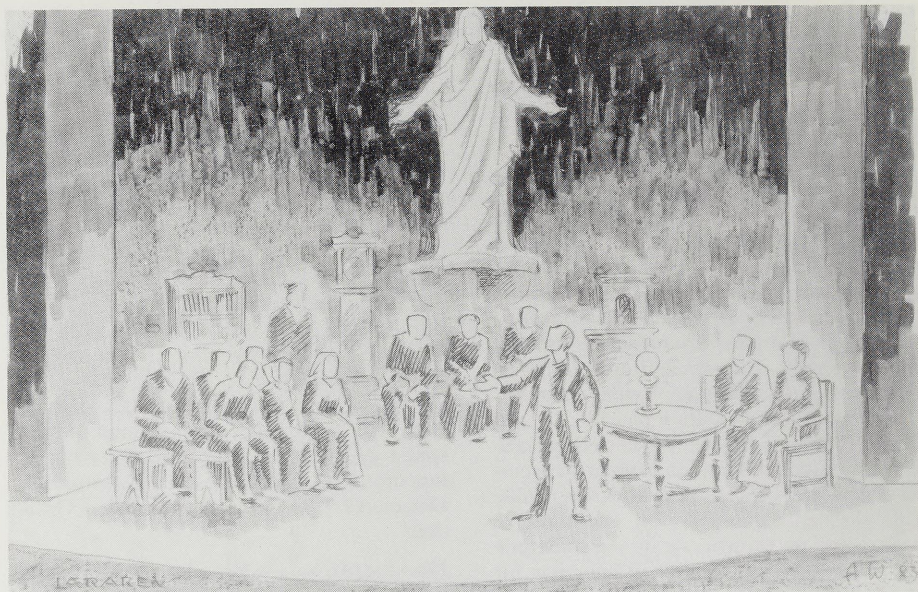
Hvalstad 16–2–16

Du Olaf Krohn!

Den er noksaa vidtløftig, denne formale-didede Influenzaen; men nu klarer jeg da saa vidt at skrive, og saa faar jeg haabe at det ikke er blit for sent.

«Erfaringer som dramatisk Forfatter» har jeg ikke stort af, – naar jeg fraregner et Par Forsøg, som i tidligere Tid blev indsendt til Kristiania Teater og afviste. Men saa skulde det til Slut hende, at jeg – andensteds – fik et Stykke oppført, som *ikke* var tiltænkt Scenen.

«Læraren», som jeg alltid har anset og fremdeles anser for at være «for godt», for alvorligt, for Teatret, mente «Det norske Teatret» en vakker Dag (i 1914) at ha Bruk for; og der var Ting som gjorde, at jeg – under visse Betingelser – fandt at jeg fik gi mi-

Sceneskisse av Arne Walentin.

ne Betæneligheder en god Dag. Og Stykket kom op. Og klarte sig.

Det er langtfra let. Og Personalet var – i det hele – ungt og lidet sammenarbeidet; alt var noksaa umuligt. Men Instruksjonen (Madamen) var dygtig og havde fuld Rede paa Stykket; og med alt som der maate lempes og fires paa. – Stykket viste sig, efter en Del Strygninger, at være Scenestykke. Og alle viktigere Roller blev udførte forsvarligt, flere godt; og Hovedrollens Indehaver (Rasmussen¹, som nok ikke kunde præstere Originalens hensynsløse Energi) fik anlagt Paal Høve saaledes, at han for det store Publikum sikkert blev meget tækkeligere end han vilde være blit efter Originalen. Saaledes kunde dette svære Stykke spilles for fuldt – eller dog godt – Hus overalt; det oplevede godt og vel 80 Opførelser.

Flere er ikke mine Teater-Erfaringer. Om de kunde være blit flere, hvis 1914 var kommet en 12–15 Aar tidligere – naah! Det er jo noksaa sandsynligt.

Med Helsing!
Arne Garborg

Men oppsetjinga av «Læreren» vart ein stor kunstnarleg siger for det unge målteatret. Helge Krog skreiv mellom anna dette i si melding i «Verdens Gang» 14. januar 1914:

Garborgs store femakts skuespill «Læreren» er paa sin vis et av verdenslitteraturens dristigste digterverker. Det handler om det eneste kristne menneske paa jorden, om en mand for hvem bibelens rene ord er en lov uten omsvøp, uten smuthul, en mand som uten avslag følger Kristi bud ut til deres yderste mening og konsekvens, uten formildende bibelkritisk «fortolkning», uten at oppfatte ordene som billedlige omskrivninger, men ganske direkte, bokstavelig, faktisk. En mand som forlanger det umulige av sig selv, som forlanger fullkommenheten.

Og likesom Kristus var verdens største og farligste opprører, saaledes blir denne enkle bonde, som lever efter hans lære, en opprører, en gal og en samfunnsfarlig mand, som maa forfølges og spærres inde. Og dog er det hans eneste forbrydelse, at han ofrer sin gaard og sin hustrus lykke, og at han gjør det fordi netop *det* er hva han høiest elsker paa jorden, fordi *det* for ham er det dyreste av al-

¹ Nu Chef for Trondhjems Teater.

le ofre. Han er farlig fordi han setter eksem-
pel og etterkommer en fantastisk og revolu-
tionær religions bud.

«Læraren» har ikke faa berøringspunkter
med Ibsens «Brand». Men det er endnu dri-
stigere, fordi det er mindre teoretisk, mere
direkte og mere subjektivt, fordi det tar
langt skarpere sigte paa faktiske forhold.
«Læraren» fortæller os ganske ligefrem, at
det første Kristus vilde gjøre, om han nu
kom tilbake, var at nedsænke statskirker
med tilhøør paa havets bund.

Der er overmaade meget mere jeg gjerne
ville si om Garborgs skjønnne og storslagne
skuespil: Det er fuldt av gemyt av skarpsin-
dighet, av ømhet, av forfintet livsglæde, av
poesi . . . men i en sildig nattetime faar man
berøseke sig.

Det er vovelig av Maalteatret – det eneste
teater i Kristiania med litterære ambinatio-
ner, hr. teaterchef Christensen! – at gi sig
ikast med «Læraren». Ti det er skrevet som
læsestykke og sikkert uden tanke paa scen-
nen. Det rummer for meget av ræsonnement
og diskussion, for lidet av haandgrikelig
handling. Teatret hadde beskaaret det no-
get, men ikke nok. Opførelsen blev altfor
lang, og den gav ikke tilnærmelsesvis det

indtryk av vælde og vild inderlighet, som
man under læsningen faar. Allikevel levnet
den saa meget av bokens aand og stemning,
at den – tværs gjennom alle mangler og
ufuldkommenheter – blev en gripende fore-
stilling.

Direktør R a s m u s s e n var helt ud-
mærket som «læraren». Han løste med glans
den vanskelige opgave at vise os Paulus Haa-
ves menneskelighet – han va r denne bon-
de, som i alt det dagligdagse hver time
kjæmper en kvalfuld men henrykkende
kamp paa liv og død med sig selv. Det lykke-
des ham virkelig i samme person at forene
fantastens vilde himmellængsel, martyrens
eksatiske uselviskhet med den jevne arbeids-
somme bondemands forstandighet og greie
godslighet. – Denne religionsstifter hørte
hjemme i sin stue og ikke i skyerne, han had-
de sans for realiteterne, han forstod sig paa
gaardstetl.

Andre krititarar følgde opp, Einar
Skavlan i «Dagbladet» til dømes:

«Læraren» har maattet vente i 18 aar paa
at spilles; det er en sørgelig lang tid. Men en
saa ekte utførelse, som skuespillet fik igaar,
hadde ikke noget andet av vore teatre kun-

net gi det. Sproget, som her er saa væsentlig for at gi bondeskildringen den rette farve, faldt sikkert og let. Det var en seir for Det norske teatret; herefter har man lov til at lægge store maal paa det.

Under Hulda Garborgs ledelse var optrin- nene fint og sikkert utformet; og skuespiller- ne følte sig paa sikker grund.

«Læraren» fortjener at ses av alle, som har virkelig interesse for norsk literatur og sce- nekunst. Et betydelig digterverk faar her en vindende utførelse; en ny scene indtar en værdig plass blandt vore teatre.

Både Garborg sjølv og Hulda har skrive om opplevingane kring «Læra- ren» i dagbøkene sine. Slik lyder det hos Arne:

10/1 1914.

Var inne ein Kveld og saag paa fysste Prø- ve (i Samanheng) paa «Læraren»; det saag ikkje verst ut. Paal, Maren Dokter, Carolus Magnus, Jens Eide, Helga er i gode Hendar; dei andre var svært uferdige enno, og sume vert sjølvsagt berre so midt i Lag; men i det heile skulde det klara sig.

(. . .)

14/1 1914.

Igaarkveld vann «Læraren» fram.

Det gjekk godt. Baade Spelarar og Aal- menning var med – heilt med, etter det eg kunde sjaa og forstaa, og etter det eg høyr- de. Og endaa saag eg, at Stykke hadde havt godt av eit Par Avkortingar til. Men det var ein utvald Aalmenning: Folk som kunde fylgje med i eit Drama av dette Slage; (. . .) det friska daa liksom paa Vøirne: jamt og sterkt Samtykke, mange Framkallingar. Eg sjølv vart framkalla til Slutt; hev daa freista det med. Men er noko for gammal no; det hadde gjort meir av seg for meg, um eg had- de vori eit Tjug Aar yngre. Mest Hugnad var det aa sjaa, kor glade dei unge Kunstnarane var for, at dei hadde «sluppe so vel ifraa det».

Og so gild som Kvelden i det heile var, so var Gleda blanda som elles i denne Verdi; berre slike Smaating som Mistak med Ord, Formir, Ljodtrykk i Replikarne, og Vild- ringar og Utegløymingar her og der . . . Og for Hulda, som hadde baska i 5 Vikur no med aa faa burt alt detta falske og halvfals-

ke, – for henne hev det nok vori endaa ver- re. Men slikt høyrer med til Dansen; og me fann, at me kunde verda glade baae tvo: Pu- blikum hadde Inginting merkt. Minst dei norskdanske; dei fann, etter Ord som eg høyrde, at serleg Rasmussen tala sers fint Norsk. (I Røyndi er han ein av de mest ustøe).

Og Hulda fortel:

15/1 1914.

Læraren blev en Succes, det tør jeg vel si. (. . .)

Stemningen var (. . .) overvældende. Gar- borg maatte tilsidst ned fra Galleriet og blev stormende fremkaldt mange Gange. Han havde desværre glemt at skifte Klær og kom på Scenen i Utstyr omtrent som Paulus i Kvernhusheidi. Han sitter med en Artikkel om Maalstrævet i 1914 og havde slet ikke Tid til at være med ind, sa han. Men det vilde vært saa trist for Teatret og Skuespillerne om han ikke havde vært der.

(. . .) Ja alle er fornøiet, ikke bare med Stykket – som har ventet paa Opførelse i 18 Aar – men med Opsætningen ogsaa. De synes ogsaa alle, at Skuespillerne var utrolig flinke.

(. . .)

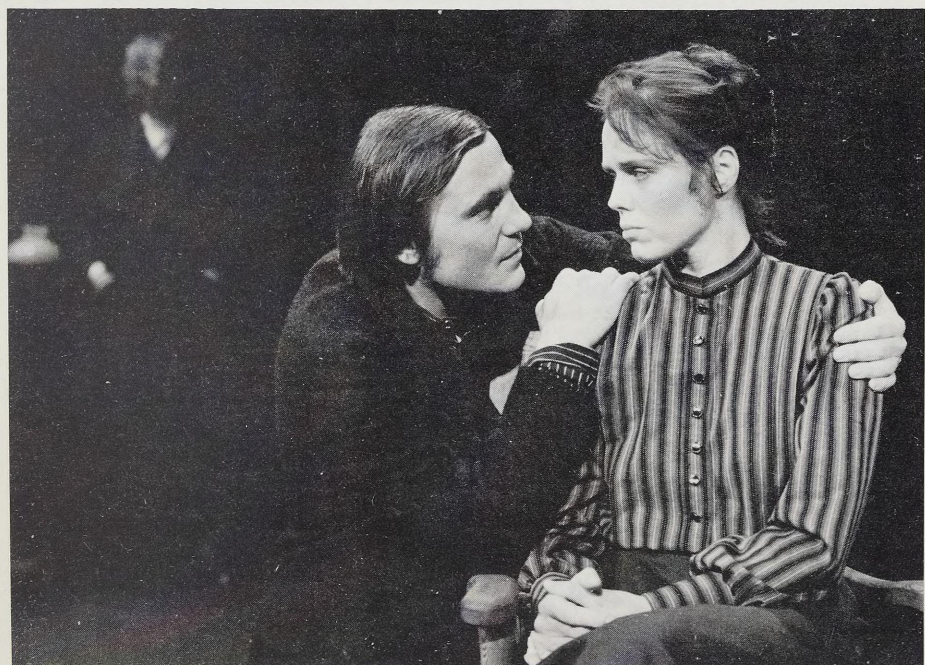
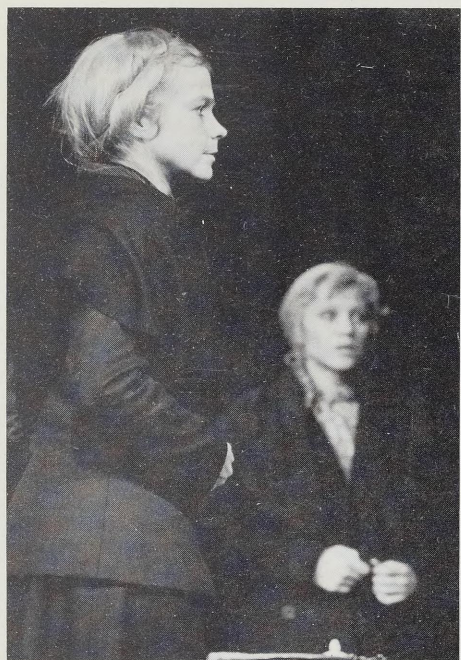
Garborg var glad; det er Hovedsagen. (. . .)

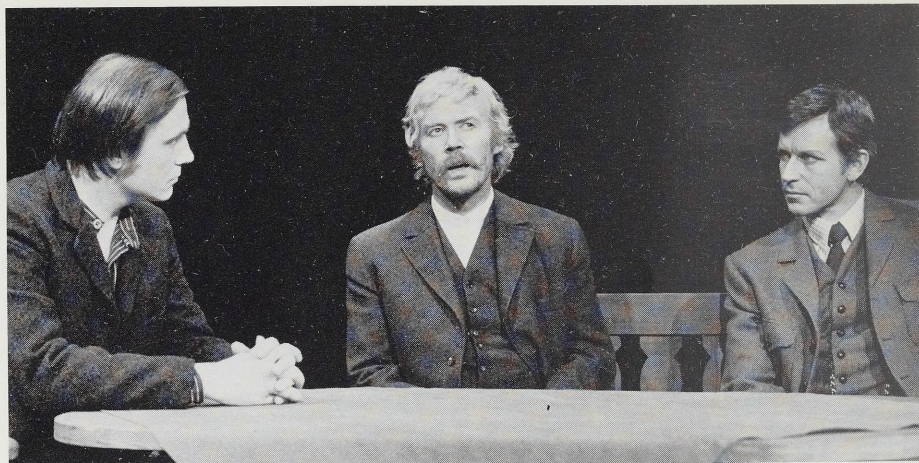
Da framsyninga vart spela siste gong i hovudstaden før ho la ut på spelferd, var Garborg til stades:

20/1 1914

Var paa Teatre igaarkveld att; det var si- ste Kvelden, og Storting og Riks-Styre var innbodne; kunde vera Moro aa syna kor det vilde gaa. Og det gjekk godt. Fem Riksraa- der og ein «Stortingsmajoritet» var der; og av Folke elles var der fleire som maatte gaa enn som kom inn. Med Spele gjekk det bra, endaa Spelarane i Fysstningi var noko ner- vøse. Mange Framkallingar; mot alle Reglar laut Forf. au fram; og eg lét det staa til, daa eg høyrde at fleire av Tingmennene ynskte det.

Det hadde vel Samanheng med, at Teatre hev søkt Statshjelp (til Bygging; av Løtspel- pengar); og daa det sjølvsagt vil knipe hardt

med aa faa norsk Statshjelp til ei so norsk Sak, so galdt det aa gjera so mykje ut av denne Kvelden som Raad var.

Seinare fekk spelferda kommentarar i dagboka:

9/3 1914

Og «Læraren» held seg uppe enno; i sjølve det rett-truande Stavanger fyller han Hus etter Hus; ja fraa det syndetyngde Jæren drog han eit heilt Ekstratog til Teatre. Gjev han kunde bli Folke mitt der burte litegrand til Hjelp!

27/3 1914

Det gjeng elles godt med Teatre paa Vestlande so i det heile; i Bergen med, d.v.s. millom dei bergenske Maalmennane. For Rasmussen er so halvt Bergensmann, maa-tru; og daa vert D. n. Teatre bergensk aa kalle; dermed kann Bergen koma med. – All right; gjev det no berre kunde vara! – «Læraren» hev klara seg godt i Bergen med (der hev vori Teaterfest, med Talur for alle so nær som for den rette Stiftaren (Hulda er Austlending), og Telegram til meg (som i alle Fall er fødd vestanum Langfjelle). I det heile gjeng det godt, – endaa det ikkje vart noko av Pikekonserten.

Mange har elles ytra seg om diktaren og verket hans. Vi tar med eit lite utval:

Kva og kv lærer av Garborg?

At Tvil og kri kann vera fyllosoveinar. At dyipaste kritik kann gænga samman med skiraste kjrikk. At den som sannaste vedgjeng vaukskarne, so den seigaste vil å vanna iher deim.

Toms Laurik

Hvad Arne Garborg har været for mig vil enhver forstaa, da jeg som den første fik lov til at tolke Paulus Haavê i hans vidunderlige digtning, «Læraren». Det var høitidsdage for mig. I beundring sender jeg hr. Garborg min tak.

Rasmus Rasmussen.

«Læraren» gjev svare på spørsmål om «Brand» og «Over døne»; – det verke er toppen på norsk diktning i 19de hundreåre.

Helvolden Kost.

Garborg-data – samanstilte av Leif Mæhle

- 1851 Fødd 25. januar på Time på Jæren.
1857–60 Omgangsskule.
1860–63 «Heimeskule» (med faren som lærar).
1863– «Heiagjædar», gjette sauene i fjellet.
1863–65 På den vanlege skulen att; Torkell Mauland lærar.
1865 «Friskule»; konfirmert om hausten.
1866 Lærarskule på Time («Ikkje av nokon Hug til Lærar-Yrkje; eg wilde berre burt fraa Heimen»); «Knudaheibrev».
«Bladmann» frå 12–13 årsalderen; handskrivne blad: «Vennen», «Mellomstunden», «Alfen».
1866–68 Lærar i Riskakverve på Jæren. Ibsen-ørske. Dramatisk dikt på vers (etter «Brand»): «Syner i Skodd».
1868 Om våren og sommaren heime på Garborg.
1868–70 På seminaret i Holt.
1870 Faren tok livet sitt. «Det myrkaste i Livssoگو mi».
1870–71 Lærar ved Risør.
1871 Starta «Seminaristen», som litt seinare vart til «Lærerstandens Avis» (til 1873).
1873 «Smaastubber af Alf Buestreng».
1873 I februar til Kristiania. Journalistarbeid. Møte med Peter Hærem og Studentertjemet.
1873 (i november) «Henrik Ibsens 'Keiser og Galilæer'. Veiledning til en rigtig Opfatning og Forstaaelse af Ibsens nye og noget svære Digtning. En kritisk Studie af G.».
1874–75 Heltbergs studentfabrikk. Student med *præ ceteris*.
1876 Medarbeidar i «Aftenbladet».
1877 «Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevegelse. Et Forsøg paa en omfattende Redegjørelse, formet som polemiske Sendebreve til Modstræverne».
1877 Starta «Fedraheimen. Eit Vikeblad aat det norske Folket». Garborg redaktør til 1882.
1878–79 Forteljingar av Garborg i «Fedraheimen»; «Av laak Ætt», «Stordaad», «Hemn», «Ein Fritenkjar» (den siste kom ut som bok 1881).
1879 Kopist (seinere revisor) i Statsrevisjonen (til 1887). Fast medarbeidar i «Dagbladet».
1882 Avslag på søknad til Stortinget om stipend til utanlandsreise.
1882 Byrjar (i desember) å prente «Bondestudentar» som føljetong i «Fedraheimen».
1883 «Bondestudentar» kom ut som bok.
1884 «Forteljingar og Sogur» (tidlegare i «Fedraheimen», «Ungdom».)
1885 I Paris (april–juli), Kjøpte Kolbotn, var der på ettersommaren. Seinare til Tyskland (skreiv på «Mannfolk») og Paris.
1886 Heim att til Kristiania i april. Kasta seg inn i «Boheme»-striden. «Mannfolk» kom ut i desember. 30. desember skreiv han til Justisdepartementet og bad om at han måtte bli sett under tiltale for boka.
1887 «Avsett» (= ikkje attvald) til Statsrevisjonen. Gifta seg med Hulda Bergersen og reiste til Kolbotn.
1888 Skreiv «Kolbotn-brev» til «Fedraheimen» og gjorde ferdig skodespelet «Uforsonlige» (mai).
1889 Fleire «Kolbotn-brev». Til Tyskland for å skrive.
1890 «Hjaa ho Mor». Stort gjennombrot i Tyskland. Litteraturpris (1000 mark) av «Freie Bühne». «Kolbotn-brev» som bok. Interesserte seg for Nietzsche og Tolstoi. «Den idelalistiske Reaktion» (i «Dagbladet»).
- 1890–91 I Tyskland om vinteren.

(framhald)

LÆRAREN AV ARNE GARBERG

Paulus Hove
Helga
Jens Eide
Tore Eide
Lars Nordbraut
Per Aase
Gudleik
Carolus Magnus
Evelinde
Tabitha
Maren doktor
Sakfører Rabbe
Doktor Aas
Skrivaren

BJØRN SUNDQUIST
GRETHE RYEN
STÅLE BJØRNHAUG
TORGEIR FONNLID
ASBJØRN TOMS
JACK FJELDSTAD
NILS BERNT OLSEN
ROY BJØRNSTAD
TOVE SKAGESTAD
ELISABETH SAND
ANITA RUMMELHOFF
ARE STORSTEIN
SVERRE WILBERG
JOHAN BRUN KJELSBERG

Elles medverkar Ingvald Meyer Johansen, Kari Saanum, Helene Jensen, Christin Smit og Ewa Eleonora Seliga.

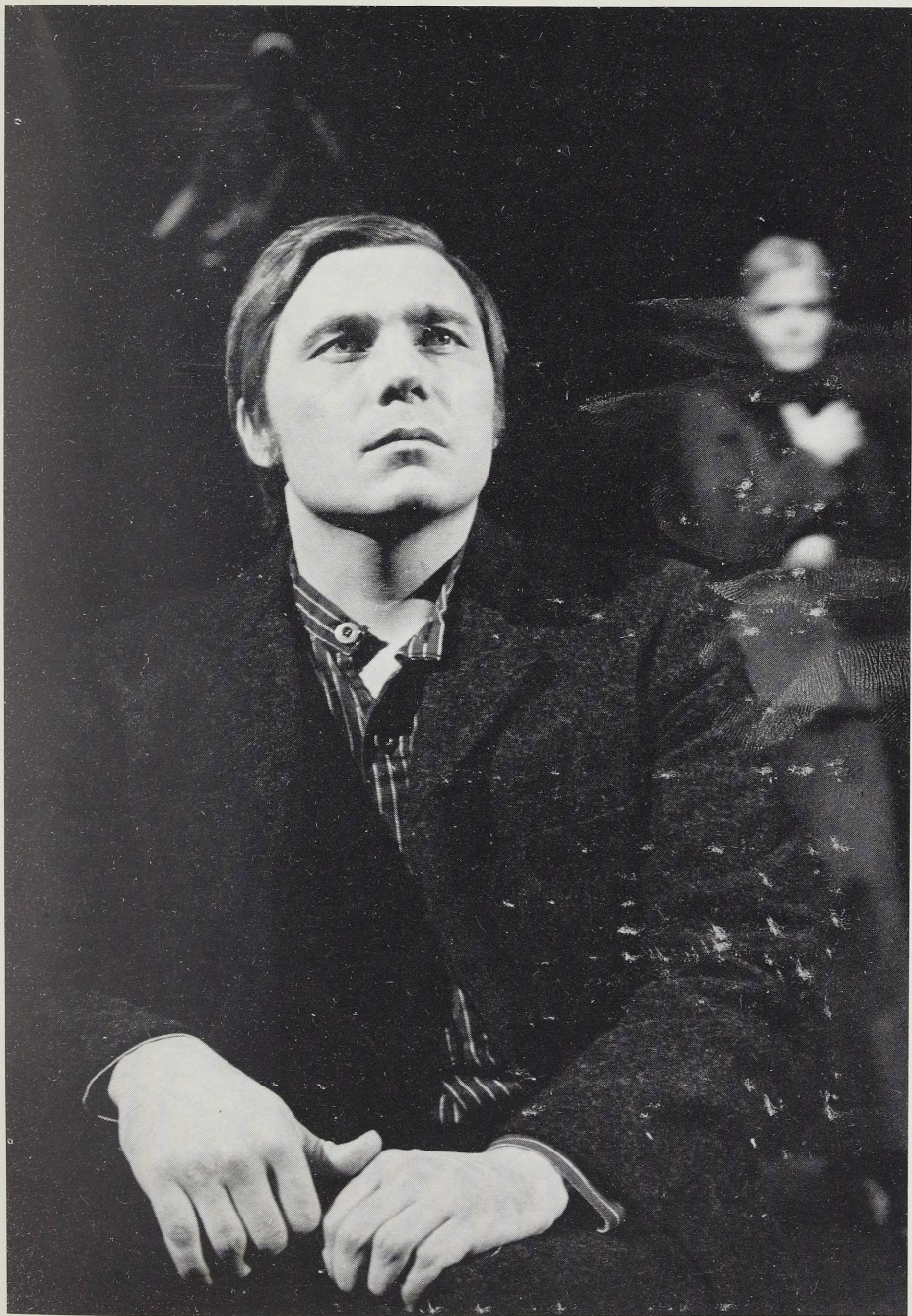
Ein pause.

Premiere på Hovudscenen 20. oktober 1983.

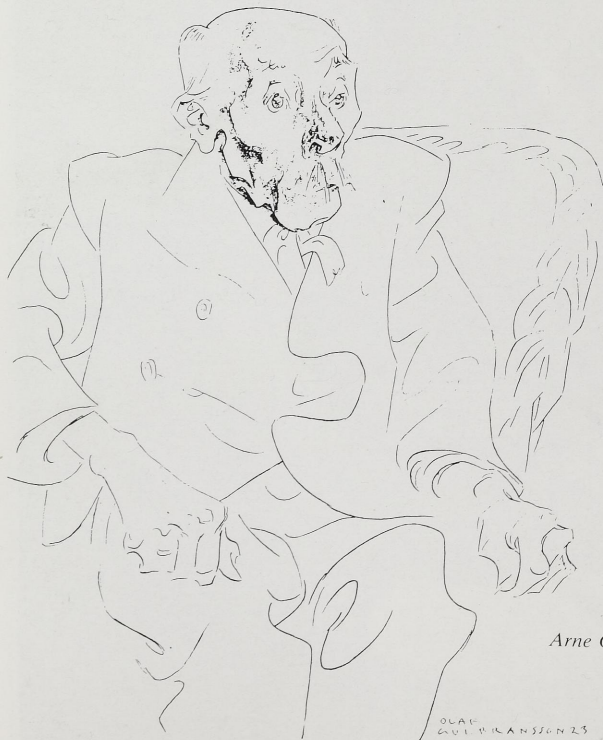
Regi: **Svein Erik Brodal**
Scenografi og kostyme: **Arne Walentin**
Parykkar og masker: **Doro Walstad**
Regiassistent: **Christian Trampe**
Inspisient: **Krzysztof Seliga**
Sufflør: **Anne Fladmoe**
Rekvisitør: **Gerd Todalshaug**

Musikken er henta frå «Messias» av G. F. Händel og
frå «Toccata og Fuge i D-moll» av J. S. Bach.

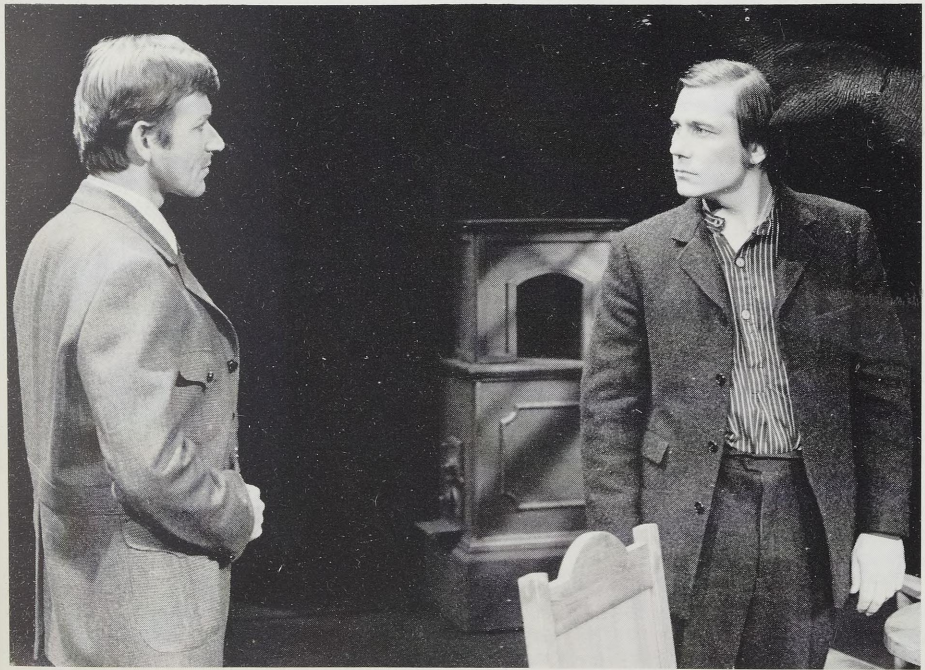
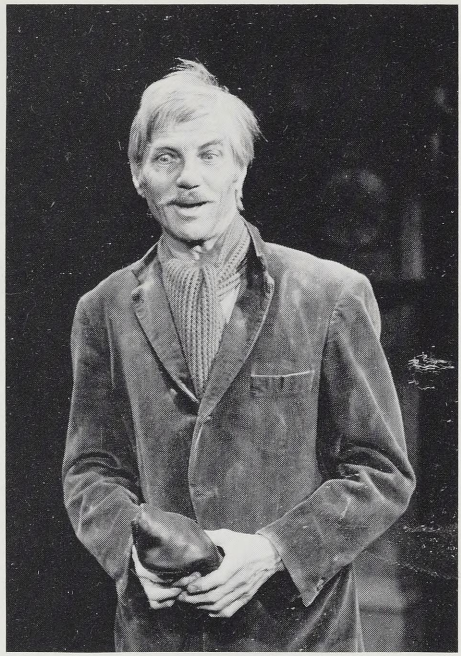
Programredaksjon: Haldis Hoaas
Foto: Frits Solvang
Programdesign og trykk: Otto Falch as

- 1891 Om sommaren i Kolbotn og skreiv på «Trætte Mænd». «Trætte Mænd» kom ut i november.
- 1892 Om våren i Tyskland att; snartur til Italia. Deretter til Jæren; skreiv på «min naturalistiske Jær-roman, ikkje lite rik og heilt sann»; «Fred» kom ut i desember.
- 1893 Boka om Jonas Lie.
- 1893–94 Budde om vinteren i Kristiania. Bladskrivning.
- 1895 «Troen på Livet», «Friedrich Nietzsche» (i Samtiden). Budde om våren på Jæren og skreiv «Haugtussa» (som kom ut i mai).
- 1895–96 Budde i Paris og arbeidde med «Læraren».
- 1896 Arbeidde med boka i Kolbotn om sommaren og gjorde ho ferdig i Stokke i Vestfold i oktober–november.
- 1898 Hus i Labråten i Asker.
- 1899 Sommarheim i Knudaheio. «Den burtkomne Faderen».
- 1901 «I Helheim».
- 1904 «Knudaheibrev».
- 1906 «Jesus Messias».
- 1907 «Den burtkomne Messias».
- 1908 «Heimkomin Son».
- 1924–27 «Dagbok 1905–23, I–VI» (utgj. av Hulda Garborg).
- 1924 Garborg døydde (21. januar).

Arne Garborg teikna av Olaf Gulbransson.

«Læraren» og Det Norske Teatret

Hadde ikkje Arne Garborg skrive «Læraren» som skodespel, og hadde ikkje dette verket lege og verka i åra frametter frå 1896, er det slett ikkje sikkert vi hadde hatt Det Norske Teatret. Sjølv-sagt finst det fleire årsaker bak skipinga av teatret – Hulda Garborg og «Spella- get» hennar hadde lagt grunnen, mange innanfor mål- og norsksdoms- rørsla visste eit teater måtte til om det skulle bli ei levande norsk talemåls- norm. Men dramatisk dikting må òg til om det skal bli teaterkunst, og «Læra- ren» låg der altså uspela.

Sjølv skreiv Arne Garborg desse or- da kring spørsmålet om «eit norskt Teater», artikkelen stod i Dagbladet 15. juli 1912 og i Den 17de Mai dagen etter:

Lenge var Teatre vaart heilt danskt; etter- kvart fekk det Mod til aa tala Bergens- og sistpaa jamvel Kristiania-Danskt; no hev ende- leg Tanken um eit norskt Teater vakna.

I fullt Aalvor vaknar denne Tanken; og det skulde visst ikkje vera for tidlegt. Det er snart 100 Aar sidan Lande vart «fritt», og ikring ein Mannsalder sidan Norskt vart jamstelt med Danskt; og skal det Norske vinne denne Jamhøgdi, i Live og ikkje berre i Lovi, so maa det faa Rom, ikkje berre i Bokheimen, Skulen, Kyrkja, Embættskon- tore, men – ikkje minst – paa Spel-Tile.

Alle Maal treng Finsliping og Dyrking gjennom Talekunst. Ikkje minst gjeld dette i vaar Tid, daa den gamle Samtalekunsten gjeng i Gløyme meir og meir, so at me snart fekk berre Slurv og Jask: Gatemaal og Avis- maal, um me ikkje hadde ein Skule i Samta- lekunst: Teatre. Eit norskt Teater vil dess- utan lære Folk den Ting, at Norskt *ikkje* er «Papirmaal», som mange Bykontoristar en- no trur. At det etterkvart vil skapa ei norsk Speldikting kann det like eins vera verdtt aa nemne.

No hev det laga seg so, at um me norske samlar oss og tek eit Tak, so kann med faa i Gang eit lite, norskt Teater alt til Hausten.

Mannen hev me: den landskjende Kunst-

naren og Songaren, Skodespelar *R. Rasmus- sen* er viljug til aa taka Styre. Og med si lange Teater-Røynsle og sitt greie og gode Lag vil han nettupp vera Mannen til det Grunnleggjings-arbeide det her spørst um.

Innbod til Lót-teikning er i desse Dagarne sendt ut. Det skulde vori ute fyrr, men vart seinka; so no gjeld det aa *gaa paa*, skal me koma nokon Veg. Og me norske kann «gaa paa». Jamvel store Ting kan me greie so «med eit Skippertak», er me fyrst komne so langt at me veit me vil. So langt er me i den- ne Saki komne, trur eg. Og det um me aldri so vel veit, at eit Teater er meir og vil kosta anna til Pengar enn eit Spellag.

Lat daa staa til; lat oss grunnleggje det norske Teatre! Grunnleggje det no, so det kann samle oss til norsk-historisk fest den 17de Mai 1914.

Den 13. januar 1914 – da det unge teatret hadde overlevd første året – vart det endeleg premiere på «Læra- ren». Olav Dalgard fortel i 50-års saga til Det Norske Teatret om denne hen- dinga:

Slaget stod den 13. januar. Det vart ein li- ke stor siger for dramatikaren Arne Garborg som for skodespelaren Rasmussen, og – det som mange nok ikkje hadde venta – for ei rekkje av dei unge skodespelarane, i sær- merkte, krevjande roller. Garborg hadde ar- beidd saman dei to bileta i 5. akt.

Ranka Knudsen spela Helga med sikker karakteristikk, Ingjald Haaland skapte ein overtydande figur av den politiske realisten, Jens Eide, og Edvard Drabløs gav ein sjølv- trygg Per Aase. Ikkje mindre sterkt verka dei komiske rollene, med den enno ukjende Lars Tvinde som Salomon Storbrekke, Mal- ly Haaland som Maren doktor og Trygve Larssen som Carolus Magnus. For Larssen vart denne rolla eit markande gjennombrøt. Johan Mikkelsen var ein litt bleik Gudleik. Elles spela den unge Betzy Jordal Evelinde, og Dagny Engh Tabitha, med sterk innle- ving. Dekorasjonane var av Jens Wang, som er fast leverandør til teatret i fyrste åra.

Helge Krog kalla stykket «et av verdens- litteraturens dristigste digterverker», og alt i

Pehr Qværnstrøm, Dagmar Myhrvold, Amund Rydland og Martin Gisti (1921).

alt verkar framsyninga så sterkt at den strengt kritiske Ludovica Levy sikkert ikkje tok for sterkt i når ho dagen etter skreiv (i Ørebladet): «Uvilkårlig måtte man tænke på de store stemningsrike aftener i National-theatret når «Brand» og «Over ævne» gik over scenen.»

Det hadde i siste liten lykkast å få Garborg sjølv til å møte opp på premieren. Men han kom i kvardagskledda, – han hadde hatt det så ant med å skrive ein artikkel om mål-strevet i 1914 at han hadde gløymt å byte om før han skulle i teatret, fortel fru Garborg i dagboka si (15/1-14): «Han kom på scenen i utstyr omtrent som Paulus i Kvernhusheidi».

Fernanda Nissen skildra denne hendinga slik:

«Endeleg stod da Garborg på scenen og fik en stormende varm tak for «Læraren» – dette oprørske stykke, som sammen med andre storverk i vor litteratur har måttet vente de mange år på at bli spillet.

Ja, han måtte frem Garborg. Bifaldet bruste frem midt i scenerne og efter akterne, men da teppet faldt for sidste gang, blev ro-

pene: Garborg! Garborg! så bevægede og sterke, at han tilsidst stod der på den lille scene, hvor baggrunden var Jæderens lave hei med myr og bukkeblad – han grubleren med den brændende medfølelse og det rammende vidd og som evner at gi lidelse, angrep og naturtilbedelsen det skjønneste, mest fuldtonende uttrykk.

Det var ikke underlig at bifaldet blev en høitidelig hyldest.»

Men det var inga tid til å kvile på laurbæra for det unge teatret. «Læraren» skaffa meir ære enn pengar i kassa. Med ein sukk skreiv Garborg i dagboka si: «Kristiania kan ikkje skaffe mange slike hus. So nokor berging vart det ikkje dessverre. Men det friska då liksom på vonirne . . .»

Til 70-årsdagen til Garborg, den 25. januar 1921, kom «Læraren» opp på nytt og vi gir enda ein gong ordet til Olav Dalgard:

Den 25. januar fylte Arne Garborg 70 år, og teatret hadde lenge budd seg på ny oppsetjing av «Læraren». Hulda Garborg var

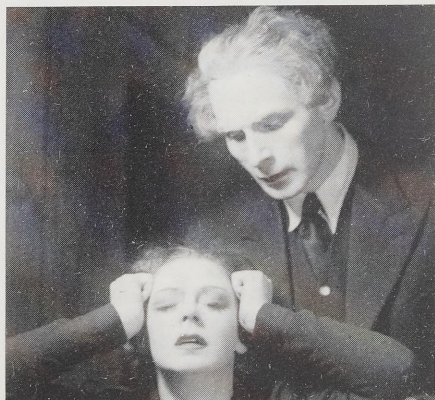
Johan Hauge og Dagmar Myhrvold (1927).

instruktør no som ved urpremieren, og ho hadde greidd å gie framsyninga noko av den same trauste bondestilen og dramatiske reisinga som fyrste gongen. Men framsyninga verka mindre heilstøypt no, med svipt i fleire av dei store rollene. Rydlands Paulus Hove – som Garborg sjølv lika godt – verka sterkast i akta på kvernhusheia, men nådde nok elles ikkje opp i den karakterstyrken som Rasmus Rasmussen hadde fylt rolla med. Heller ikkje Helga Lund Rydland greidde å fengse som Helga. Qværnstrøm som Jens Eide og Gisti som Carolus Magnus dreiv det ikkje til meir enn det medels gode, og endå mindre høvde Anna Ekvall til Evelinde. Sterkare stod Dagmar Myhrvold som Tabitha, Helga Rydland som Maren doktor og debutanten Alfred Maurstad som den unge Gudleik. Dekorasjonane var av Jens Wang, og vel stort sett dei same som til urpremieren. – Festframsyninga vart innleidd med prolog av Anders Hovden, friskt framsagt av Johanne Bruhn. Formannen i styret, E. Berdal, hylla diktaren med ein ruvande laurbærkrans og nemnde at «folkegåva» til han no nærma seg kr. 100 000,00. «Læraren» gjekk berre 14 gonger denne venda, og fru Garborg skreiv 29. januar etter å ha høyrtd at det var berre «halvt hus»: «Kristiania må ha Huskors og glade Enker.» – Bødtker var på ei av dei siste framsyningane og skreiv: «Det er en god forestilling, absolut en god forestilling.» og om stykket: «Så fyltd er Arne Garborgs dig-

terværk af barmhjertig menneskekundskab og varm livsvisdom, så gjennembævet af indre sår spænding at det også fra scenen taler til os med en indtrængende magt. Vi kommer ikke udenom, digterens tanker kræver os til regnskab . . .»

I 1927 arbeidde Hulda Garborg for tredje og siste gong med «Læraren». Det var premiere 1. november, med Johan Hauge i tittelrolla denne gongen. Olav Dalgard skriv:

1. november tok teatret opp att «Læraren» med Johan Hauge i tittelrolla og med Hulda Garborg som instruktør, for tredje og siste gong. Fleire av kritikarane drog samanlikningar mellom dei tre framføringane, og alle var ikkje same om at den siste var den beste. Hauge skilde seg mykje både frå Rasmussen og Rydland; med si sterke understreking av det nervøse og ubalanserte i karakteren gjorde han Paulus strengare og mindre sympatisk enn dei to førre, men for mange meir psykologisk forvitneleg. Paul Gjerdahl peikte på at «på denne måten blev der et helt nytt lys over stykket, Paulus Haaves motstandere fikk mer rett enn de hadde før, selv «skurken», Tolvgards-Per, sa ting som en måtte billige.» – Det fall òg til dels nytt lys over tilhøvet til Helga; Tordis Maurstad gav Evelinde ein madonnaglorie som merkte henne ut i høve til Dagmar Myhrvolds lidingsmerkte Helga. Alle hine rollene var òg i dei beste hender med Maurstad som

Johan Norlund og Tordis Maurstad (1943).

Gudleik, Drabløs som Per Aase., Tvinde som Salomon Storbrekke, Ragnhild Hald som Tabitha, fru Haaland som Maren doktor og Haaland som Carolus Magnus, den siste meir roten og innful enn Tryggve Larssen og Martin Gisti hadde tolka han. Siste akta verka mindre overtydande enn nokon gong før, og Gjesdahl rådde til at bokmålsrollene vart omsette til nynorsk neste gong stykket kom opp.

Da teatret kunne feire 25-årsjubileum i 1938, stod sjølvstapt «Læraren» på programmet. Men Dalgard fortel om denne oppsetjinga:

2. januar var teatret 25 år, og no, som til 15-års høgtida, vart «Læraren» nyinnstudert, denne gongen med Haaland i hovudrolla, Tove Bryn som Helga, Drabløs som Carolus Magnus, Nils Hald som Gudleik, Ragnhild Hald som Evelinde og Henny Skjønberg som Maren doktor. Det vart inga rosverdig framsyning jamført med dei tre føregåande. Garborgs bonderealisme kalla ikkje på Knut Hergels særlege interesse som instruktør, og Haaland vanta nær sagt alle føresetnader for å kunna skapa ein Paulus Hove slik Garborg hadde tenkt seg denne Brand-ætlingen. I staden for eldsjela Paulus teikna Haaland ein velfødd, neddempa, kultivert bondeteolog, som verka meir komisk enn tragisk når han støytt hovudet mot den konvensjonelle bygdemuren, og Tove Bryn fekk aldri heilt tak på Helga. Dei som heldt framsyninga oppe var i fyrste rekkje Drabløs, Henny Skjønberg, Sigurd Eldegard – som Lars Nordbraut – Tvinde som ein gapkjefta Salomon Storbrekke og Dagny Gurvin som Tabitha.

Neste gong «Læraren» kom opp, var midt under krigen – ei vond og vanskeleg tid for teatret, som for heile kulturlivet. Men 1943 var jubileumsår, og Sigmund Moren minnest denne framsyninga slik:

Året 1943 var jubileumsår for Det Norske Teatret, og «Læraren» vart sett opp som jubileumsframsyning. Det var Edvard Drabløs som sette i scene på solid tradisjonell vis, og ein hugsar med glede Johan Norlunds spel som Paulus Hove. Ein visste føreåt at Norlund hadde intensitet og kraft å fylle rolla

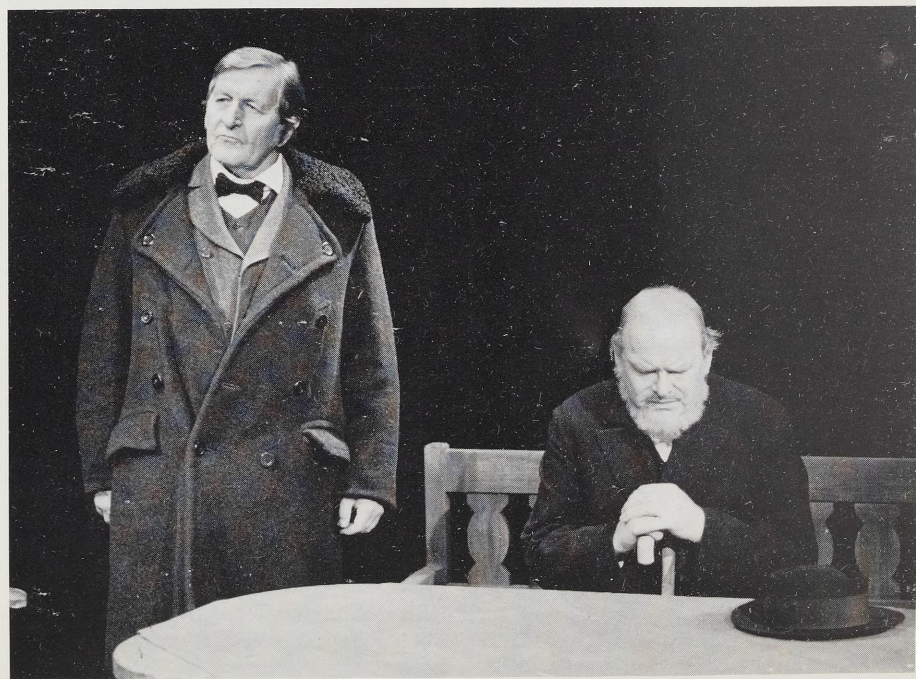
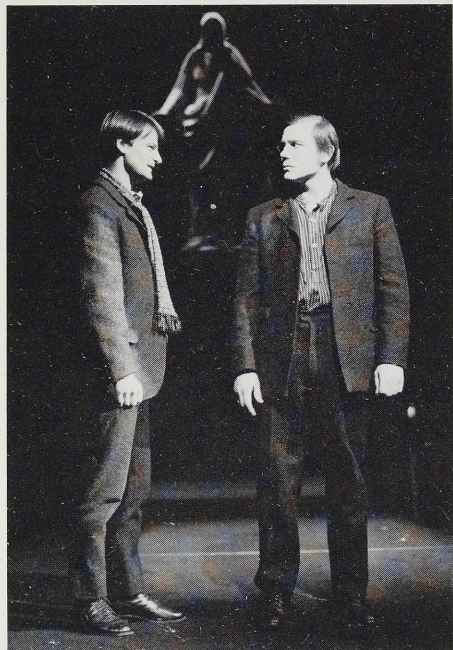
Svein Erik Brodal (1969).

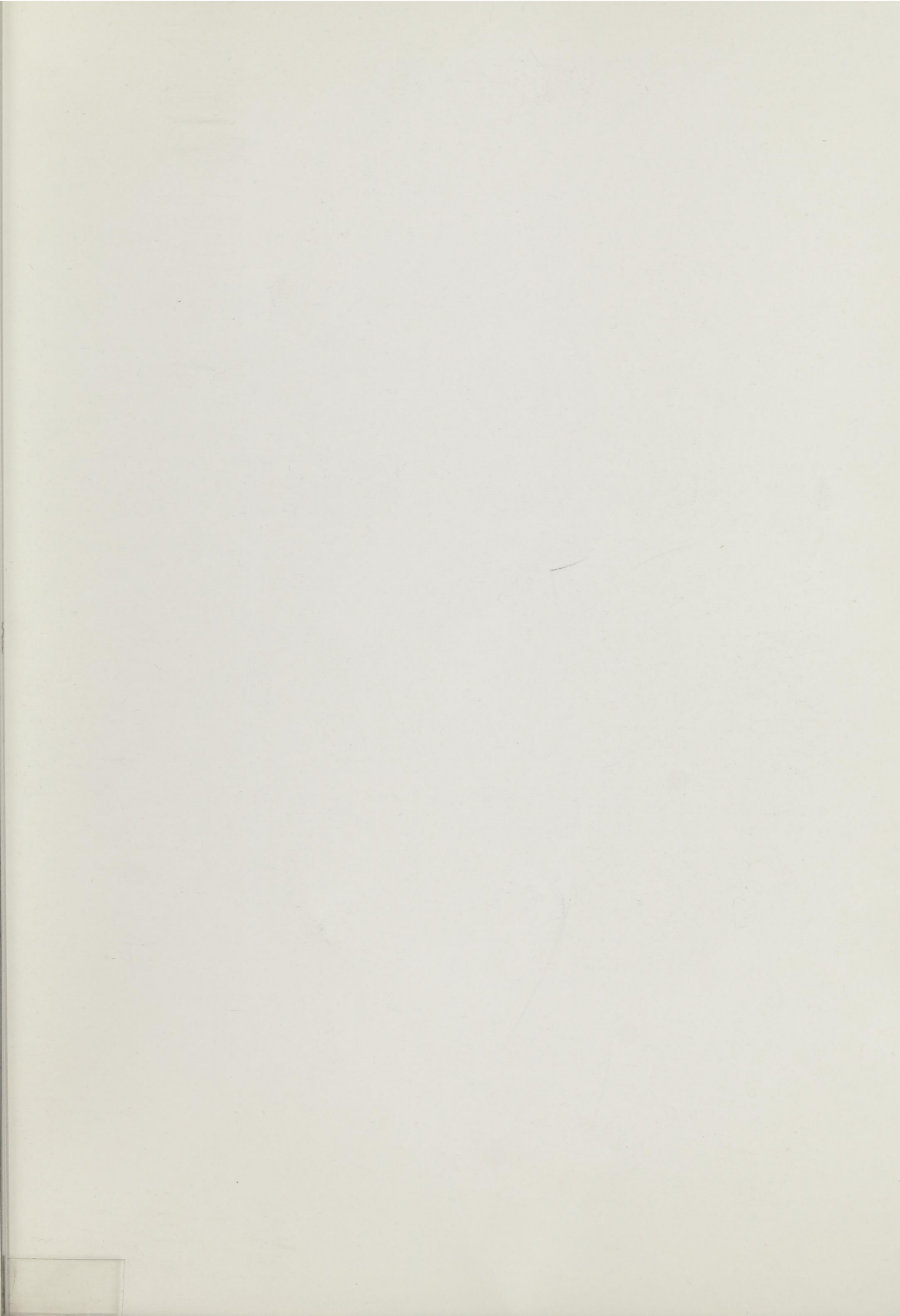
med, men det som forundra og glede i spelet hans, var lyset og varmen han gav forkynninga til Paulus. Tordis Maurstad som Helga var ein kontrast med sterk verknad: ulukkeleg og vondt mistenksam, redd og uforståande. Eva Sletto spela ei av sine aller beste roller her, enkelt, men fullstendig avslørande for alle Evelinder.

Det er òg Sigmund Moren som fortel om den neste oppsetjinga, som kom i 1948 – midt oppe i den revolusjonerande «Peer Gynt»-framsyninga til Hans Jacob Nilssen:

I skuggen av desse storhendingane kom Arne Garborgs «Læraren», solid sett i scene av Edvard Drabløs. Harald Heide Steen var ein overtydande Paulus Hove, og i mindre roller hugsar ein Gisle Straume som Gudleik og Elisabeth Bang som Evelinde. Stykket vart spela stutt tid i Oslo og drog så på turné medan «Peer Gynt»-suksessen rulla vidare i Oslo.

Denne oppsetjinga vart tatt opp att til Garborg-jubileet i 1951, men med ein ny Paulus Hove: Gisle Straume. Deretter vart det eit langt sprang fram til 1969, da Dagmar Myhrvold sette skodespelet i scene med Svein Erik Brodal i tittelrolla. Arne Walentin stod for scenografien, og i andre sentrale roller møtte vi Gudrund Waadeland (Helga), Bjørn Skagestad (Gudleik) og Unni Evjen (Evelinde). I kveld gir hovudrolleinnehavaren frå den gongen oss tolkinga si frå ein annan synsvinkel, frå bak regipulten.

Depotbiblioteket

76g1 40 659

